

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Навчально-науковий інститут права і соціальних технологій
Юридичний факультет
Кафедра теорії та історії держави і права, конституційного права

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО УКРАЇНИ

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ
до самостійної роботи для здобувачів вищої освіти
першого (бакалаврського) рівня
спеціальностей 081 – «Право», 262 – «Правоохоронна діяльність»
освітньо-професійних програм
«Кримінальна юстиція (Суд. Прокуратура. Адвокатура)»,
«Адміністративна юстиція
(Суд. Публічна адміністрація та антикорупційні органи)»,
«Цивільна та господарська юстиція (Суд. Нотаріат. Правова допомога)»
«Правоохоронна діяльність»
усіх форм навчання

Обговорено і рекомендовано
на засіданні кафедри теорії та історії
держави і права, конституційного права
Протокол № 6 від 09. 01. 2020 р.

Чернігів – 2020

Конституційне право України. Методичні вказівки до самостійної роботи для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальностей 081 – «Право», 262 – «Правоохоронна діяльність» освітньо-професійних програм «Кримінальна юстиція (Суд. Прокуратура. Адвокатура)», «Адміністративна юстиція (Суд. Публічна адміністрація та антикорупційні органи)», «Цивільна та господарська юстиція (Суд. Нотаріат. Правова допомога)», «Правоохоронна діяльність» усіх форм навчання / Укл. А.Г. Нітченко. Чернігів: ННІ права і соціальних технологій ЧНТУ, 2020. 36 с.

Укладач: НІТЧЕНКО АЛЛА ГРИГОРІВНА, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

Відповідальний за випуск: КОЗИНЕЦЬ ОЛЕНА ГАВРИЛІВНА, завідувач кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права, кандидат історичних наук, доцент

Рецензент: ШЕСТАК ЛІЛІЯ ВОЛОДИМІРОВНА, доцент кафедри трудового права, адміністративного права та процесу ННІ права і соціальних технологій Чернігівського національного технологічного університету, к.ю.н.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
I. ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРОГРАМИ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ЮРИДИЧНА ДЕОНТОЛОГІЯ»	5
1.1. Структура навчальної дисципліни	5
1.2. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни	8
1.3. Організація самостійної роботи здобувачів вищої освіти	13
II. ТЕМАТИЧНІ ПЛАНИ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ	15
2.1. Тема 1. Конституційне право України як галузь права	15
2.2. Тема 2. Основи вчення про конституцію	16
2.3. Тема 3. Основи конституційного ладу України	18
2.4. Тема 4. Основи правового статусу людини і громадянина. Громадянство України. Конституційні права, свободи та обов'язки	20
2.5. Тема 5. Конституційні основи форм безпосередньої демократії (прямого народовладдя)	22
2.6. Тема 6. Конституційна система органів державної влади	25
2.7. Тема 7. Конституційно-правові основи судової влади та прокуратури в Україні	28
2.8. Тема 8. Адміністративно-територіальний устрій України та конституційні основи місцевого самоврядування	30
III. ОСНОВНА ЛІТЕРАТУРА	33

ВСТУП

Навчальна дисципліна «Конституційне право України» є нормативною дисципліною при підготовці фахівців за спеціальністю 081 – «Право» та 262 – «Правоохоронна діяльність», предметом вивчення якої є процеси формування, еволюції та реального функціонування політико-правових явищ, інститутів і норм конституційного права, їх конституційно-правове закріплення у нормах як вітчизняного, так і зарубіжного законодавства.

Мета навчальної дисципліни – формування у здобувачів вищої освіти ґрунтовних знань в галузі конституційного права, вміння використовувати їх у повсякденному житті та професійній діяльності.

Здобувачі вищої освіти після вивчення навчальної дисципліни набувають здатність реалізувати свої права і обов'язки як члени суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні (ЗК 11); здатність усвідомлювати рівні можливості та гендерні проблеми (ЗК-12); здатність до поваги до честі і гідності людини як найвищої соціальної цінності, розуміння їх правової природи (СК 3); здатність застосовувати знання завдань, принципів і доктрин національного права, а також змісту правових інститутів, щонайменше з таких галузей права, як: конституційне право (СК 7).

Завдання, які вирішуються в процесі вивчення дисципліни:

- 1) Ознайомлення з основними поняттями та їх визначеннями у конституційному праві України.
- 2) Вивчення основ конституційного ладу України, правового статусу особи.
- 3) Вивчення особливостей побудови та функціонування системи органів державної влади та місцевого самоврядування.
- 4) Практичне засвоєння положень Конституції України та інших нормативних актів, які регулюють конституційно-правові відносини.

У результаті вивчення навчальної дисципліни здобувачі вищої освіти повинні:

знати:

- поняття, місце і роль конституційного права у системі права України;
- джерела та систему конституційного права України;
- основні засади конституційного ладу України;
- конституційні права, свободи й обов'язки людини та громадянина в Україні;
- конституційні форми безпосередньої демократії в Україні;
- основні положення і принципи організації державної влади в Україні;
- конституційно-правовий статус Верховної Ради України;
- конституційний статус Президента України;
- конституційно-правовий статус вищого, центральних і місцевих органів виконавчої влади в Україні;
- основні принципи судоустрою і судочинства в Україні;

– територіальний устрій і систему місцевого самоврядування в Україні.

вміти:

- здійснювати аналіз суспільних процесів у контексті аналізованої проблеми і демонструвати власне бачення шляхів її розв’язання (ПРН 2).
- пояснювати характер певних подій та процесів з розумінням професійного та суспільного контексту (ПРН 13).
- виявляти знання і розуміння основних сучасних правових доктрин, цінностей та принципів функціонування національної правової системи (ПРН 18).
- демонструвати необхідні знання та розуміння сутності та змісту основних правових інститутів і норм фундаментальних галузей права (ПРН 19).
- пояснювати природу та зміст основних правових явищ і процесів (ПРН 20).

На вивчення дисципліни «Конституційне право України» виділяється 120 годин, з них 16 годин лекційні, 14 годин – семінарські заняття, 90 годин – для самостійної роботи.

За навчальним планом юридичної освіти вивчення «Конституційного право України» проводиться шляхом лекційних та семінарських занять, а також аудиторної та позааудиторної самостійної роботи здобувачів вищої освіти. *Самостійна робота* – це вища форма навчальної діяльності здобувачів, що є формою самоосвіти. Аудиторна самостійна робота з дисципліни виконується на навчальних заняттях під безпосереднім керівництвом викладача та за його завданням. Позааудиторна самостійна робота виконується за завданням викладача, але без його особистої участі.

Мета самостійної роботи полягає в тому, щоб сприяти засвоєнню в повному обсязі навчальної програми здобувачами вищої освіти та формувати в них самостійності як особистісної риси та важливої професійної якості, сутність якої полягає в умінні систематизувати, планувати та контролювати власну діяльність під час вивчення юридичної науки.

Завдання самостійної роботи полягає у засвоєнні відповідних знань, їх закріпленні та систематизації, а також їх застосуванні при виконанні практичних завдань. Самостійна робота забезпечує підготовку здобувачів вищої освіти до поточних аудиторних занять та поточного контролю знань.

У ході самостійної підготовки можуть виникнути певні труднощі у розумінні окремих питань з дисципліни. У таких випадках необхідно звернутися за консультацією до викладача, який читає курс лекцій або проводить семінарські заняття.

Контроль засвоєння здобувачами вищої освіти навчального матеріалу передбачає визначення ступеня глибини і ефективності досягнення поставлених навчальних завдань, виявлення ставлення до процесу навчання; посилення мотивації до самостійної роботи; отримання інформації, необхідної для вдосконалення методики викладання.

Формами контролю є усні опитування, письмові роботи (в тому числі реферативного характеру), ситуаційні задачі (казуси), самостійні або контрольні роботи та тести.

Для підсумкового контролю засвоєння матеріалу дисципліни навчальним планами передбачено екзамен.

Вивчення навчальної дисципліни «Конституційне право України» здійснюється на основі здобутих здобувачами вищої освіти знань з навчальних дисциплін «Теорія держави і права», «Історія держави і права України». Це дає можливість більш підготовлено досліджувати основні категорії і зміст конституційно-правового регулювання.

В результаті вивчення дисципліни «Конституційне право України» здобувачі вищої освіти повинні уміти ефективно реалізовувати набуті теоретичні знання на практиці, мати достатні знання Конституції України, законів, актів Президента України, Уряду та інших нормативно-правових актів, що є джерелами галузі конституційного права України.

I. ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРОГРАМИ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО УКРАЇНИ»

1.1. СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Назви змістових модулів і тем		Кількість годин для денної/заочної форми навчання							
		Всього	У тому числі						
			Лек.		Сем.		Сам. роб.		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Модуль 1									
Змістовий модуль 1. Загальна характеристика конституції, конституційного права, конституційний лад									
1	Конституційне право України як галузь права	9	9	2	1	1	-	6	8
2	Основи вчення про конституцію	10	10	2	1	1	-	7	9
3	Основи конституційного ладу України	11	11	2	-	2	-	7	11
Разом за змістовим модулем 1		30	30	6	2	4	-	20	28
Змістовий модуль 2. Конституційно-правовий статус людини і громадянина та конституційно-правове регулювання форм безпосередньої демократії									
4	Основи правового статусу людини і громадянина. Громадянство України. Конституційні права, свободи та обов'язки особи і громадянина в Україні	15	15	2	2	2	2	11	11
5	Конституційні основи форм безпосередньої демократії (прямого народовладдя)	15	15	2	-	2	2	11	13
Разом за змістовим модулем 2		30	30	4	2	4	4	22	24
Змістовий модуль 3. Конституційно-правовий статус органів державної влади									
6	Конституційна система органів державної влади	15	15	2	2	2	-	11	13
7	Конституційно-правові основи судової влади та прокуратури в Україні	15	15	2	2	2	-	11	13
Разом за змістовим модулем 4		30	30	4	4	4	-	22	26
Змістовий модуль 4. Адміністративно-територіальний устрій та місцеве самоврядування України									
8	Адміністративно-територіальний устрій України та конституційні основи місцевого самоврядування	30		2	-	2	-	26	30
Разом за змістовим модулем 4		30	30	2	-	2	-	26	30
Усього годин за дисципліну		120	120	16	8	14	4	90	108

Теми самостійної роботи

№ з/п	Назва теми	Кількість годин (д/з)
1	Конституційне право України як галузь права	6/8
2	Основи вчення про конституцію	7/9
3	Основи конституційного ладу України	7/11
4	Основи правового статусу людини і громадянина. Громадянство України. Правовий статус біженців, осіб, які потребують тимчасового захисту та внутрішньо переміщених осіб. Конституційні права, свободи та обов'язки особи і громадянина в Україні	11/11
5	Конституційні основи форм безпосередньої демократії (прямого народовладдя)	11/13
6	Конституційна система органів державної влади	11/13
7	Конституційно-правові основи судової влади та прокуратури в Україні	11/13
8	Адміністративно-територіальний устрій України та конституційні основи місцевого самоврядування	26/30
	Разом	90/108

1.2. ІНФОРМАЦІЙНИЙ ОБСЯГ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. Загальна характеристика конституції, конституційного права, конституційний лад

Тема 1. Конституційне право України як галузь права

Поняття конституційного права України як галузі права, його місце і роль у національній системі права. Основні етапи становлення і розвитку конституційного права як галузі права. Предмет і метод конституційно-правового регулювання та їх особливості. Принципи конституційного права України.

Система конституційного права як галузі права. Особливості конституційно-правових норм. Види конституційно-правових норм. Реалізація конституційно-правових норм. Тлумачення конституційно-правових норм. Колізії у конституційному праві. Поняття та класифікація конституційно-правових інститутів.

Поняття та загальна характеристика конституційно-правових відносин. Юридичні факти у конституційному праві. Джерела конституційного права як галузі права.

Конституційно-правова відповідальність та її особливості. Санкція як форма вираження конституційно-правової відповідальності. Види конституційно-правової відповідальності. Суб'єкти конституційно-правової відповідальності. Форми та підстави конституційно-правової відповідальності.

Тема 2. Основи вчення про конституцію

Поняття конституції та її сутність. Конституційна система. Юридичні властивості Конституції: легітимність, реальність, стабільність, верховенство у правовій системі, підвищений рівень охорони з боку держави.

Форма конституції: писана і неписана. Структура конституції: преамбула, основна частина, заключні положення, перехідні положення, додатки. Структура Конституції України 1996 р. Класифікація конституцій.

Функції конституції: політична, ідеологічна, економічна, програмна, інформативна, установча, регулятивна, охоронна.

Основні способи прийняття конституції. Порядок внесення змін та доповнень до Конституції України.

Конституціоналізм в Україні: зародження та основні етапи розвитку. Форми правової охорони конституції. Розвиток конституційного процесу на сучасному етапі.

Тема 3. Основи конституційного ладу України

Поняття конституційного ладу і його співвідношення з державним ладом. Риси конституційної держави. Закріплення конституційного ладу в Конституції України. Засади конституційного ладу як загальний конституційно-правовий інститут.

Гуманістичні і демократичні засади конституційного ладу в Україні. Принцип гуманізму. Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека – найвища соціальна цінність в Україні. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини - головний обов'язок Української держави.

Народ - носій суверенітету і єдине джерело влади в Україні. Конституційне закріплення принципу народного суверенітету. Співвідношення народного, національного і державного суверенітету. Форми здійснення влади народу.

Конституційне закріплення форми держави. Україна – унітарна держава. Особливості республіканської форми правління в Україні. Характеристика державного режиму в Україні. Поняття територіального устрою держави. Конституційні засади територіального устрою України. Система адміністративно-територіального устрою України.

Конституційна характеристика якісних рис України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави. Державний суверенітет: поняття та елементи.

Конституційне закріплення ознак України як правової держави. Здійснення державної влади в Україні на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Принцип верховенства права – найважливіша ознака правової держави. Верховенство Конституції України стосовно всіх інших нормативно-правових актів. Конституційні засади правового порядку в Україні.

Економічні та політичні засади конституційного ладу в Україні. Свобода політичної діяльності. Політичні партії і громадські організації, їх конституційно-правовий статус. Види політичних партій і громадських організацій. Конституційні обмеження права на утворення і діяльність політичних партій і громадських організацій. Відповідальність політичних партій і громадських організацій, припинення їх діяльності.

Конституційні принципи культурної та мовної політики. Статус української мови як державної. Гарантування Конституцією України вільного розвитку, використання і захисту російської, інших мов національних меншин України.

Захист конституційного ладу в Україні. Особливий порядок внесення змін до розділу Конституції України, в якому визначаються загальні засади конституційного ладу. Конституційні засади регулювання воєнного і надзвичайного стану.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2. Конституційно-правовий статус людини і громадянина та конституційно-правове регулювання форм безпосередньої демократії

Тема 4. Основи правового статусу людини і громадянина. Громадянство України. Конституційні права, свободи та обов'язки

Основні положення сучасної концепції прав людини та їх відтворення в Конституції України. Поняття та основні принципи правового статусу людини і громадянина та їх закріплення в Конституції України. Визнання та гарантованість прав і свобод людини, встановлених загальновизнаними принципами і нормами міжнародного права. Принцип свободи людини. Принцип не відчуження природних прав і свобод людини. Принцип рівності у гідності та правах. Принцип невичерпності конституційного переліку прав та свобод людини і громадянина.

Громадянство України: поняття та ознаки. Законодавство про громадянство. Належність до громадянства України. Громадяни України, апатриди і біпатриди.

Принципи громадянства України та їх закріплення в Конституції України і в законодавстві про громадянство.

Підстави і умови набуття громадянства України. Підстави і умови припинення громадянства України. Особливості набуття та припинення громадянства дітьми.

Повноваження органів державної влади по вирішенню питань громадянства України. Процедури з питань громадянства.

Правовий статус іноземців та осіб без громадянства в Україні. Законодавство України про правовий статус іноземців та осіб без громадянства. Поняття «іноземець» та «особа без громадянства». Імміграція в Україну.

Правова регламентація загального режиму іноземців в Україні. Права, свободи і обов'язки іноземців та осіб без громадянства. Відповідальність іноземців та осіб без громадянства.

Поняття «біженець», особливості його правового статусу. Нормативне регулювання правового становища біженців. Процедура звернення та надання статусу біженця в Україні. Підстави втрати статусу біженця. Позбавлення статусу біженця. Повноваження органів виконавчої влади, які вирішують питання про надання, втрату і позбавлення статусу біженця.

Права та обов'язки біженця. Правовий статус «внутрішньо переміщених осіб». Забезпечення прав і свобод громадян на тимчасово окупованій території.

Права і свободи людини і громадянина, їх співвідношення. Конституційні права, свободи людини і громадянина. Класифікація конституційних прав та свобод людини і громадянина. Особисті права і свободи. Політичні права і свободи. Соціальні, економічні, екологічні, культурні права і свободи.

Конституційні обов'язки людини і громадянина. Рівність обов'язків людини і громадянина. Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України. Турбота про природу та культурну спадщину. Оплата податків і зборів. Дотримання Конституції України та законів України. Повага прав і свобод, честі і гідності інших людей.

Конституційні гарантії захисту та практичного здійснення прав та свобод людини і громадянина. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини: порядок призначення, повноваження.

Тема 5. Конституційні основи форм безпосередньої демократії (прямого народовладдя)

Поняття виборів та їх соціальна функція. Виборче право. Принципи виборчого права та їх закріплення в Конституції України. Принцип вільних виборів. Загальне, рівне і пряме виборче право. Таємне голосування.

Поняття та види виборчих систем. Особливості застосування виборчих систем в Україні. Порядок призначення виборів в Україні.

Поняття виборчого процесу та його стадії. Правова регламентація стадій виборчого процесу. Списки виборців. Утворення виборчих органів і виборчих округів. Виборчі дільниці. Висування та реєстрація кандидатів. Передвиборна агітація. Права кандидатів і гарантії їх діяльності. Голосування. Підрахунок голосів і визначення результатів голосування. Встановлення результатів виборів. Повторне голосування і повторні вибори.

Відповідальність за порушення виборчих прав громадян.

Поняття, соціальна функція та види референдумів. Призначення та порядок проведення референдумів. Предмет всеукраїнського референдуму. Правова регламентація організації референдумів та визначення їх результатів. Правові наслідки референдуму. Зміна і відміна рішень, прийнятих референдумом.

Інші форми прямого народовладдя в Україні.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3. Конституційно-правовий статус органів державної влади

Тема 6. Конституційна система органів державної влади

Поняття, ознаки і структура механізму держави. Поняття, ознаки і класифікація органів державної влади. Конституційна система органів державної влади.

Верховна Рада України – єдиний орган законодавчої влади. Функції Верховної Ради України. Трансформація конституційного статусу Верховної Ради України в процесі конституційної реформи.

Чисельний склад та структура Верховної Ради України. Строк повноважень Верховної Ради України. Дострокове припинення повноважень Верховної Ради України.

Статус народного депутата України. Принципи статусу народного депутата України. Дострокове припинення повноважень народного депутата України. Несумісність депутатського мандата з іншими видами діяльності.

Права та обов'язки народного депутата України.

Форми діяльності народного депутата України. Права і обов'язки народного депутата. Право депутатського запиту.

Гарантії діяльності народного депутата України. Депутатська недоторканність.

Законодавча, установча та контрольна компетенція Верховної Ради України. Акти Верховної Ради України.

Конституційний статус Президента України як глави держави та його трансформація в процесі конституційної реформи.

Початок повноважень Президента України. Процедура інавгурації. Офіційні символи глави держави.

Конституційний статус Ради національної безпеки і оборони України як координаційного органу при Президентові України. Адміністрація Президента України.

Функції та компетенція Президента України. Акти Президента України.

Підстави та порядок дострокового припинення повноважень Президента України.

Система органів виконавчої влади. Місце та роль Кабінету Міністрів України у механізмі державної влади. Трансформація конституційного статусу Кабінету Міністрів України в процесі конституційної реформи.

Склад Кабінету Міністрів України, порядок формування. Відповідальність, підзвітність та підконтрольність Кабінету Міністрів України. Компетенція Кабінету Міністрів України. Постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України.

Міністерства та інші центральні органи виконавчої влади: система, порядок формування. Основні завдання та функції міністерств.

Система місцевих органів виконавчої влади. Конституційно-правовий статус місцевих державних адміністрацій. Порядок формування, структура, функції та повноваження місцевих державних адміністрацій.

Тема 7. Конституційно-правові основи судової влади та прокуратури в Україні

Конституційні принципи правосуддя в Україні. Судова система України. Система судів загальної юрисдикції. Порядок формування судів. Основи правового статусу суддів.

Конституційний Суд України як єдиний орган конституційної юрисдикції. Склад, процедура формування та діяльності Конституційного Суду України.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 4. Адміністративно-територіальний устрій України та місцеве самоврядування

Тема 8. Адміністративно-територіальний устрій України та конституційні основи місцевого самоврядування

Поняття територіального устрою України. Історія становлення територіального устрою України. Система адміністративно-територіального устрою України. Конституційні засади територіального устрою України.

Поняття та види територіальної автономії. Правовий режим на тимчасово окупованій території України.

Поняття та політико-правова природа місцевого самоврядування. Теорії місцевого самоврядування. Конституційна модель місцевого самоврядування в Україні. Принципи, завдання та функції місцевого самоврядування.

Система місцевого самоврядування. Територіальна громада – основний елемент системи місцевого самоврядування. Органи місцевого самоврядування: поняття та види.

1.3. ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Самостійна робота є основним засобом оволодіння навчальним матеріалом у час, вільний від обов'язкових навчальних занять. Навчальний час, відведений для самостійної роботи, регламентується робочим навчальним планом дисципліни.

Зміст самостійної роботи визначається робочою програмою дисципліни, методичними матеріалами, завданнями та вказівками викладача.

Методичні вказівки для самостійної роботи містять перелік питань для самостійної роботи за темами. Самостійна робота здобувача вищої освіти

забезпечується системою навчально-методичних засобів, передбачених для вивчення конкретної теми: підручники, навчальні та методичні посібники, періодична література, Інтернет ресурси та конспект лекцій викладача тощо. Здобувачі вищої освіти повинні опрацювати прослуханий лекційний матеріал, всебічно розглянути зміст питань, що виносяться на заняття, опрацювати навчальну літературу, відповідні чинні нормативно-правові акти. Перевірку засвоєння знань студенти здійснюють за допомогою питань для самоконтролю.

Самостійна робота проводиться з метою:

- систематизації і закріплення здобутих теоретичних знань і практичних умінь здобувачів вищої освіти;
- поглиблення і розширення теоретичних знань;
- формування вмінь використовувати нормативну, правову, довідкову документацію і спеціальну літературу;
- розвитку пізнавальних можливостей і активності здобувачів вищої освіти: творчої ініціативи, самостійності, відповідальності й організованості;
- формування самостійності мислення, здатності до саморозвитку, самовдосконалення й самореалізації;
- розвитку дослідницьких умінь.

Самостійна робота, над засвоєнням навчального матеріалу, може виконуватися здобувачами вищої освіти у бібліотеці вищого навчального закладу, навчальних кабінетах, а також в домашніх умовах.

Графік виконання самостійної роботи доводиться до відома здобувачів вищої освіти на початку поточного семестру.

Навчальний матеріал навчальної дисципліни, передбачений робочим навчальним планом для засвоєння студентом у процесі самостійної роботи, виносяться на підсумковий контроль поряд з навчальним матеріалом, який опрацьовувався при проведенні навчальних занять

II. ТЕМАТИЧНІ ПЛАНИ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

ТЕМА 1. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО УКРАЇНИ ЯК ГАЛУЗЬ ПРАВА

Питання для самостійного опрацювання:

1. Структура предмета галузі конституційного права.
2. Характерні риси конституційних правовідносин і їх види.
3. Структура змісту конституційно-правових відносин: суб'єктивне право та юридичний обов'язок учасників конституційно-правових відносин
4. Юридичні факти як підстава виникнення конституційно-правових відносин.
5. Особливості конституційно-правових норм.
6. Види конституційно-правових норм.
7. Реалізація конституційно-правових норм.
8. Тлумачення конституційно-правових норм.
9. Колізії у конституційному праві.
10. Поняття та класифікація конституційно-правових інститутів.

Основні терміни: конституція, конституційне право, предмет і метод конституційно-правового регулювання; джерела конституційного права України; конституційно-правова норма; конституційно-правовий інститут; конституційно-правові відносини; суб'єкти конституційно-правових відносин; об'єкти конституційно-правових відносин; конституційно-правова відповідальність; санкція конституційно-правової відповідальності.

Питання для самоконтролю:

1. Дайте визначення поняття галузі конституційного права
2. У чому полягає функціональне призначення галузі конституційного права ?
3. У чому полягають особливості галузі конституційного права? Чим вони зумовлені ?
4. Якими особливостями характеризуються методи конституційно-правового регулювання ?
5. У чому полягає функціональне призначення науки конституційного права ?
6. Охарактеризуйте предмет науки конституційного права. Чи є відмінність між ним та предметом галузі конституційного права?
7. Які основні етапи розвитку науки конституційного права в Україні?
8. Що являє собою конституційне право як навчальна дисципліна ?
9. Що слід розуміти під поняттям «конституційно-правові відносини» ?
10. Які групи суспільних відносин становлять предмет правового регулювання галузі конституційного права ?
11. У чому полягають особливості об'єкта конституційно-правових відносин ?
12. Яким чином суспільні відносини набувають якості «конституційно-

правових відносин» ?

13. За яким принципом побудована система джерел конституційного права України ?

Рекомендована література:

Базова:

[1], [24-42].

ТЕМА 2. ОСНОВИ ВЧЕННЯ ПРО КОНСТИТУЦІЮ

Питання для самостійного опрацювання:

1. Поняття та ознаки конституційного права України.
2. Предмет та метод конституційного права України.
3. Поняття конституційно-правових відносин.
4. Джерела та система конституційного права.
5. Структура предмета галузі конституційного права.
6. Характерні риси конституційних правовідносин і їх види.
7. Структура змісту конституційно-правових відносин: суб'єктивне право та юридичний обов'язок учасників конституційно-правових відносин
8. Юридичні факти як підстава виникнення конституційно-правових відносин.
9. Особливості конституційно-правових норм.
10. Види конституційно-правових норм.
11. Реалізація конституційно-правових норм.
12. Тлумачення конституційно-правових норм.
13. Колізії у конституційному праві.
14. Поняття та класифікація конституційно-правових інститутів.
15. Історія світового конституційного розвитку. Вчення про державу і державний устрій у працях Аристотеля, Джона Локка, Шарля Монтеск'є, Жан-Жака Руссо.
16. Зародження ідей конституціоналізму в Україні. Конституційні ідеї українських демократів XVIII-XX ст.
17. Роль Конституції П. Орлика у встановленні конституціоналізму в Україні.
18. Втілення демократичних ідей конституціоналізму в період відродження української державності (1918-1920 рр.).
19. Суть характерні риси та властивості Конституції України.
20. Конституція в юридичному аспекті. Конституція у соціальному аспекті.
21. Пряма дія Конституції України.
22. Роль Конституції у розвитку законодавства і правової системи.

Основні терміни: конституція, конституційне право, предмет і метод конституційно-правового регулювання; джерела конституційного права

України; конституційно-правова норма; конституційно-правовий інститут; конституційно-правові відносини; суб'єкти конституційно-правових відносин; об'єкти конституційно-правових відносин; конституційно-правова відповідальність; санкція конституційно-правової відповідальності, юридична конституція, формальна конституція, матеріальна конституція, функції конституції, дія конституції, властивості конституції, структура конституції, преамбула.

Питання для самоконтролю:

1. Дайте визначення поняття конституція
2. У чому полягає сутність конституції ?
3. У чому полягає сутність правової природи Конституції ?
4. Чи є Конституція України Основним Законом держави ?
5. Чи є Конституція Основним Законом суспільства ?
6. Хто є суб'єктом прийняття Конституції ?
7. У чому полягає сутність конституції як акту установчої влади народу ?
8. У чому полягає верховенство Конституції ?
9. Що означає «пряма дія» норм Конституції? Яку ще дію можуть мати вказані норми ?
10. У чому полягає зміст стабільності Конституції? Чим вона забезпечується ?
11. У яких випадках внесення змін до Конституції України не допускається ?
12. Які функції виконує Конституція України ?
13. В чому полягає зміст доктрини конституціоналізму ? на чому вона ґрунтується ?
14. Що є основою конституціоналізму ?

Рекомендована література:

Базова:

[1], [24-41], [42-44].

Допоміжна:

1. *Бабенко К.* Конституційні основи розвитку та регулювання відносин. *Віче.* 2008. № 2. С. 3-6.
2. *Бабенко К.* Політико-правові відносини як предмет регулювання конституційного права України. *Митна справа.* 2008. № 2. С. 69-74.
3. *Бабенко К.* Система конституційного регулювання і розвиток політико - правових відносин у сучасній Україні. *Юридична Україна.* 2011. №12. С. 15-20.
4. *Бабенко К.А.* Поняття конституційного регулювання в сучасній науці конституційного права. *Держава і право.* 2009. Вип.44. С. 194-200.
5. *Багрій О.* Сутність принципу верховенства Конституції України. *Підприємництво, господарство і право.* 2013. № 9. С. 83-87.

6. Єрмолаєв В. Деякі питання становлення вітчизняного парламентаризму в новітню добу. *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 2. С. 52-60.
7. Єфремова Н. Розвиток конституційно-правових ідей у Речі Посполитій у XVI-XVIII ст. *Держава і право*. 2008. № 40. С. 71-79.

Інтернет ресурси:

1. 2014-15 Ключові правові реформи: Як утілено європейські стандарти? / За ред. Романа Куйбіди. Авт. колектив: Банчук О., Барікова А., Дмитрієва І., Кириченко Ю., Куйбіда Р., Серета М. / Видання Центру політико-правових реформ. К.: ФОП Москаленко О.М., 2016. 74 с. URL: http://pravo.org.ua/img/books/files/14586529862016_key_legal_reforms_2014-2015_ukr.pdf
2. *Інформація* Про зміни до законодавства, прийняті Верховною Радою України 2 червня 2016 року URL: <http://www.naiu.kiev.ua/files/news/2016/zminu.pdf>

ТЕМА 3. ОСНОВИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ УКРАЇНИ

Питання для самостійного опрацювання:

1. Гуманізм як найвища соціальна цінність суспільства.
2. Народний суверенітет та право народу на самовизначення за нормами Конституції України та Міжнародного пакту про громадянські і політичні права.
3. Засади міжнаціональних відносин за Конституцією України.
4. Правове регулювання воєнного та надзвичайного стану.

Основні терміни: конституційний лад, державний лад, громадянське суспільство, засади конституційного ладу, гуманізм, державний суверенітет, народний суверенітет; національний суверенітет, безпосередня (пряма) демократія, представницька демократія, форма правління, монархія, республіка, парламентська республіка, президентська (дуалістична) республіка, змішана (квазіпрезидентська або напівпрезидентська) республіка, державний устрій, унітарна держава, федерація.

Питання для самоконтролю:

1. Які суб'єкти в Україні володіють правом визначати та змінювати конституційний лад ?
2. Розкрийте сутність установчої влади народу. У яких формах вона може реалізовуватись ?
3. Що ви розумієте під поняттям «конституційний лад» ?

4. Як співвідносяться поняття «конституційний лад», «державний лад» і «суспільний лад» ?
5. Які положення чинної Конституції України визначають зміст конституційного ладу України ?
6. Як співвідносяться поняття «конституційний лад» та «засади конституційного ладу» ?
7. У яких розділах Конституції України визначено конституційний лад ?
8. Якими чинниками зумовлюється потреба гарантування конституційного ладу ?
9. На кого покладається головний обов'язок щодо гарантування конституційного ладу ?
10. Чи існує потреба гарантування конституційного ладу в «мирний час»?

Рекомендована література:

Базова:

[1], [19], [25-30], [32], [34-42].

Допоміжна:

1. *Бабенко К.А.* Конституційне закріплення демократичних основ організації державної влади (теорія і практика реалізації). *Часопис Київського університету права.* 2006. №4. С.68-74.
2. *Бабенко К.А.* Конституційне регулювання основ суспільного ладу як предмет дослідження науки конституційного права. *Держава і право: Зб. наук. праць.* 2007. Вип. 35. С. 172-179.
3. *Власов А.* Реалізація демократії як принципу конституціоналізму в ЄС. *Юридична Україна.* 2006. №4. С.20-25.
4. *Гаврилюк Р.О.* Розвиток теорії суверенітету держави. *Держава і право: Зб. наук. праць.* 2006. Вип. 32. С. 114-121.
5. *Левіна Ю.* Демократія як форма політичного режиму. *Вісник Академії правових наук України.* 2006. №3. С.244-249.
6. *Прієшкіка О.В.* Конституційний лад і політична система в Україні: теоретико-правові аспекти. *Часопис Київського університету права.* 2006. № 4. С. 79-83.
7. *Скрипнюк О.* Демократія як механізм державного управління. *Вісник Академії правових наук України.* 2006. №3. С.3-7.
8. *Савчин М.В.* Конституційні засади демократичного ладу та верховенство права. *Держава і право: Зб. наук. праць.* 2007. Вип. 35. С. 179-186.
9. *Семикрас В.В.* Народний суверенітет – основа організації державної влади в Україні. *Держава і право: Зб. наук. праць.* 2007. Вип. 35. С. 216-220.
10. *Шуба О.В.* Концептуальний аналіз конституційно-правових основ демократизації політичної системи України. *Держава і право: Зб. наук. праць.* 2007. Вип. 35. С. 737-739.

Інтернет ресурси:

1. *Актуальні проблеми конституційного права України: навч. посібник / за заг. ред. проф. Олійника А. Ю. Київ, 2012. 552 с. URL: <http://www.big-lib.com/>*
2. *Загальні засади конституційного ладу в Україні. URL: <http://bookster.com.ua/summaries/view/544>*
3. *Скрипнюк О. Конституційний лад України: ознаки, принципи, гаранті. ВІСНИК 47 Центральної виборчої комісії 2008. №4 (14). URL: http://www.cvk.gov.ua/visnyk/pdf/2008_4/visnik_st_14.pdf*
4. *Теплюк М. Конституційний лад в Україні: поняття та деякі питання порядку його визначення і зміни. Віче. 2008. №12, червень. URL: <http://www.viche.info/journal/1007/>*
5. *Юридична енциклопедія: В 6-ти т./ Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.. К.: Укр. Енцикл., 2001. Т. 3. URL: <http://leksika.com.ua/legal/>*

ТЕМА 4. ОСНОВИ ПРАВОГО СТАТУСУ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА ГРОМАДЯНСТВО УКРАЇНИ. КОНСТИТУЦІЙНІ ПРАВА, СВОБОДИ ТА ОБОВ'ЯЗКИ

Питання для самостійного опрацювання:

1. Дайте загальну характеристику Закону «Про громадянство України».
2. Проаналізуйте Зміни від 28.01.2016 до Закону України «Про громадянство України».
3. Які способи набуття і припинення громадянства передбачені Законом “Про громадянство України”?
4. Надайте визначення прав свобод і обов'язків громадян.
5. З урахуванням яких міжнародно-правових актів розроблена система прав і свобод в Україні?
6. Охарактеризуйте право на освіту і правові акти, якими воно регламентоване.
7. Надайте характеристику права на соціальний захист і правових актів, якими воно регламентоване.
8. Охарактеризуйте право на свободу об'єднань громадян у політичні партії та громадські організації та правові акти, якими воно регламентоване.
9. Розкрийте зміст права на звернення та порядок його реалізації.
10. Охарактеризуйте право на свободу світогляду і віросповідання та правові акти, якими воно регламентоване.
11. Надайте характеристику військового обов'язку громадян і закону, яким він регламентований.
12. Що таке альтернативна (невійськова) служба і хто має на неї право?

Основні терміни: правовий статус особистості, громадянство України,

принципи громадянства, натуралізація, філіація, денационалізація, денатуралізація, оптація, трансферт, права людини, обов'язок, основні права і свободи людини і громадянина, гарантії прав і свобод людини і громадянина, апатриди, імміграція, правова держава, внутрішньо переміщені особи, біженець, особи, які потребують тимчасового захисту, додатковий захист.

Питання для самоконтролю:

1. Що означає поняття «конституційне право людини (громадянина)»?
2. Що означає поняття «Конституційний обов'язок людини (громадянина)»?
3. У чому полягає відмінність, якщо така є, між правом людини та свободою людини?
4. Що є межею прав та свобод людини і громадянина ?
5. Якими ознаками мають володіти права та свободи, які відносять до особистих ?
6. Якими ознаками мають володіти права та свободи, які відносять до політичних?
7. Якими ознаками мають володіти права та свободи, які відносять до соціально-економічних ?
8. У чому полягає зміст конституційного обов'язку захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України?
9. Хто є суб'єктом конституційного обов'язку додержання Конституції та Законів України ?
10. Які органи державної влади спеціально утворюються з метою захисту прав та свобод людини і громадянина?
11. Якими юридичними засобами володіє Уповноважений Верховної Ради України з прав людини для припинення порушення прав та свобод і їх захисту ?
12. Яке місце займає Європейський суд з прав людини у системі захисту прав людини в Україні ?
13. Яким обсягом прав, свобод та обов'язків, за загальним правилом, володіють іноземці та апатриди?
14. У чому полягають особливості конституційно-правового статусу біженців?
15. Хто в Україні вважається іммігрантами?
16. Яким обсягом прав, свобод та обов'язків, за загальним правилом, володіють особи, які потребують тимчасового захисту та внутрішньо переміщених осіб?
17. Хто вважається закордонним українцем відповідно до українського законодавства?
18. У чому полягають особливості конституційно-правового статусу закордонних українців?

Рекомендована література:

Базова:

[1-2], [4], [9], [11-12], [25-30], [32], [34-42], [45], [49], [58].

Допоміжна:

1. *Гончаренко О.М.* Права людини в Україні: навч. посібник. К.: Знання, 2008. 207с.
2. *Колодій А.М., Олійник А.Ю.* Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні: підручник. К.: Правова єдність, 2008. 350 с.

Інтернет ресурси:

1. *Зміни від 28.01.2016 до Закону України «Про громадянство України» (18/01/2001).* URL:http://yurfact.com.ua/zminy_do_zakonodavstva/zminy_vid_28.01.2016_do_zu_pro_hromadianstvo_Ukrainy.html
2. *Кравченко В.В.* Конституційне право України: навч. посібник. Вид. 3-тє, виправл. та доповн. К.: Атіка, 2004 512с. URL: <http://the-law.at.ua>.
3. *Фрицький О.Ф.* Конституційне право України: підручник. К: Юрінком Інтер, 2002. 536с. URL: <http://the-law.at.ua>.
4. *Юридична енциклопедія: В 6-ти т./ Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін..* К.: Укр. Енцикл., 2001. Т. 3. URL: <http://leksika.com.ua/legal/>

ТЕМА 5. КОНСТИТУЦІЙНІ ОСНОВИ ФОРМ БЕЗПОСЕРЕДНЬОЇ ДЕМОКРАТІЇ (ПРЯМОГО НАРОДОВЛАДДЯ)

Питання для самостійного опрацювання:

1. Поняття та види абсентеїзму.
2. Виборчий процес: поняття і принципи.
3. Суб'єкти виборчого процесу.
4. Стадії виборчого процесу.
5. Заміщення народних депутатів України, обраних за виборчими списками партій (блоків), у разі їх вибуття.
6. Правовий статус Центральної виборчої комісії.
7. Конституційно-правова, кримінально-правова та адміністративно-правова відповідальність за порушення виборчого законодавства.

Основні терміни: народовладдя, демократія, безпосередня демократія, представницька демократія, форми безпосередньої демократії, вибори, виборче право, виборча система, об'єктивне виборче право, суб'єктивне виборче право, принципи виборчого права, референдум.

Питання для самоконтролю:

1. Що розуміється від поняттям «вибори»?
2. Які види виборів вам відомі ?
3. У чому полягає зміст прямих виборів ?
4. Чим з конституційно-правової точки зору непрямі вибори відрізняються від прямих ?
5. Який вид виборів, на ваш погляд, більшою мірою забезпечує відповідність результату виборів реальному волевиявленню виборчого корпусу ?
6. Що таке виборче право ?
7. У чому полягає відмінність виборчого права як інституту конституційного права та політичного права громадянина ?
8. Що таке «виборчий ценз»??
9. Які чинники, на ваш погляд, впливають на реалізацію суб'єктивного виборчого права в Україні ?
- 10.Що таке міжнародно-правові стандарти виборчого права ?
- 11.Які ви знаєте принципи виборчого права ?
- 12.Що таке виборча система ?
- 13.Чому виборча система є предметом конституційно-правового регулювання ?
- 14.Які види виборчих систем ви знаєте ?
- 15.У чому полягає відмінність між мажоритарною та пропорційною виборчими системами ?
- 16.Які питання можуть вирішуватись на референдумах ?
- 17.З яких питань законодавство не допускає проведення референдумів ?
- 18.Яку юридичну силу мають акти, прийняті на референдумах ? Чому ?

Рекомендована література:

Базова:

[1], [3], [16], [18], [25-30], [32-44], [49-50], [54], [59].

Допоміжна:

1. *Барабаш Ю.* Дострокові вибори як засіб врегулювання державно-правових конфліктів. *Право України.* 2007. №11. С.126-130
2. *Бондар І.* Вибори як гарантія права громадян на участь в управлінні державними справами *Юридичний авангард.* 2009. №1. С.16-21
3. *Вибори і референдуми в Україні: законодавче забезпечення, проблеми реалізації та шляхи вдосконалення:* Зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. м. Київ, 13-15 листопада 2002 р. К.: Нора-прінт, 2003. 503с.
4. *Вибори і референдуми в Україні: проблеми теорії і практики:* Зб. / редкол. М.М.Рябець (голова) та ін. К.: Центральна виборча комісія, 2001. 352с.
5. *Гелей С., Рутар С.* Виборча система / Політологія: навч.посібник. Вид.4-те, переробл. ідоп. Львов: Світ, 2001. С. 202-214

6. Гудзь Л. Конституційно-правові принципи як елементи механізму забезпечення виборчих прав громадян України. *Підприємництво, господарство і право*. 2011. №9. С.3-5.
7. Гудзь Л. Механізм забезпечення виборчих прав громадян України та його основні елементи. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. №7. С.129-131.
8. Заяць Н. Вибори як реалії сучасної державно-правової дійсності: теоретичний аспект. *Право України*. 2007. №11. С.26-29.
9. Заяць Н. Деякі проблеми становлення культури виборчої демократії в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2009. №2. С.118-121.
10. Ковальчук В. Б. Пасивне виборче право громадян та доцільність його обмеження у контексті парламентських виборів *Право України*. 2013. № 5. С.134-143
11. Конституційне регулювання виборів та референдуму як форм прямої демократії / Основи конституційного права України: Підручник/ За ред. Копейчикова В. К.: Юрінком, 1997. С. 67-75
12. Піча В., Хома Н. Вибори і виборчі системи / Політологія: Конспект лекцій. Вид.3-тє, доп. Львов: Магнолія Плюс, 2004. С. 140-146
13. Рибачук М. Еволюція виборчих систем в Україні: досвід, проблеми та перспективи розвитку / Вибори і референдуми в Україні: проблеми теорії і практики: Зб./ редкол. М.М.Рябець (голова) та ін..К.: Центральна виборча комісія, 2001. С. 29-44
14. Савенко М. Д. Активне виборче право: теоретичний аспект. *Право України*. 2013. №5. С.122-133
15. Ставнічук М. І. Вибори як ключовий інститут демократичного конституційного ладу сучасної України. *Право України*. 2013. № 5. С.19-29.
16. Стецюк П. Б. Вибори у механізмі функціонування конституційної держави / П.Б. Стецюк. *Право України*. 2013. № 5. С.30-37.
17. Шведа Ю. Політичні наслідки виборчих систем: теорія та зарубіжна практика. *Віче*. 2007. №15. С.24-26
18. Яковлев А. Розвиток виборчої системи як складова сучасного конституційного процесу в Україні. *Юридична Україна*. 2013 № 6. С.24-31

Інтернет ресурси:

1. Богашева Н. Еволюція виборчої системи в Україні / Н. Богашева, Ю. Ключковський. URL: <http://www.cvk.gov.ua/visnyk/index.php?mID=12>
2. Ковтунець В. Про зміст та обсяг суб'єктивного виборчого права / В. Ковтунець. *Вибори та демократія*. 2006. № 2 (8). С.54. URL: http://www.eli.org.ua/upload/iblock/038/magazine_file_9.pdf
3. Ключковський Ю.Б. Виборчі системи та українське виборче законодавство: монографія. К.: Час Друку, 2011. 132 с. URL: <http://www.eli.org.ua/upload/Monography.pdf>

4. *Майєр Г.* Виборче право як інструмент розподілу влади або виборче право й політика *Вибори та демократія.* 2005. №2(4) С.15. URL: http://www.eli.org.ua/upload/iblock/12e/magazine_file_1.pdf
5. *Шаповал Т.* До поняття виборчого права як права індивіда (громадянина). *Вибори та демократія.* 2005. №2(4) С. 23. URL: http://www.eli.org.ua/upload/iblock/12e/magazine_file_1.pdf
6. *Європейський демократичний доробок у галузі виборчого права:* Матеріали Венеціанської Комісії, Парламентської Асамблеї, Комітету Міністрів, Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи. Вид. 2-е, випр. і доповн. / за ред. Ю. Ключковського. К.: Логос, 2009. 500 с. URL: <http://www.eli.org.ua/press/2744>
7. *Юридична енциклопедія:* В 6-ти т./ Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.. К.: Укр. Енцикл., 2001. Т. 3. URL: <http://leksika.com.ua/legal/>

ТЕМА 6. КОНСТИТУЦІЙНА СИСТЕМА ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

Питання для самостійного опрацювання:

1. Поняття, ознаки і структура механізму держави.
2. Поняття, ознаки і класифікація органів державної влади.
3. Конституційна система органів державної влади.
4. Співвідношення понять «орган державної влади» та державний орган».
5. Ознаки органу державної влади.
6. Конституційна система органів державної влади та її елементи.
7. Способи класифікації органів державної влади.
8. Поняття принципів організації та діяльності органів державної влади.
9. Універсальні конституційні принципи організації та діяльності органів державної влади.
10. Поняття та сутність парламенту.
11. Склад, структура, організація діяльності Верховної Ради України.
12. Конституційно-правовий статус народного депутата України.
13. Основні функції та повноваження Верховної Ради України.
14. Порядок роботи Верховної Ради України. Парламентські процедури та особливості правового регулювання організації діяльності Верховної Ради України.
15. Місце та роль Президента України в конституційній системі органів державної влади.
16. Порядок обрання Президента.
17. Повноваження Президента України та їх строк.
18. Взаємодія президента з органами законодавчої та виконавчої влади у президентській республіці.
19. Конституційно-правові засади імпічменту Президента України.
20. Правові основи діяльності та склад Секретаріату Президента України.
21. Функції та права Секретаріату Президента України.

22. Консультативні, дорадчі та інші органи і служби при Президентові України.
23. Форми актів Президента України.
24. Порядок оприлюднення актів Президента України.
25. Місце та роль Кабінету Міністрів України в системі органів державної влади.
26. Порядок формування та припинення повноважень Кабінету Міністрів України.
27. Повноваження Кабінету Міністрів України.
28. Організація роботи Кабінету Міністрів України. Акти Кабінету Міністрів України.
29. Конституційно-правова відповідальність Кабінету Міністрів України.
30. Поняття, види та правовий статус центральних органів виконавчої влади в Україні.
31. Порядок формування центральних органів виконавчої влади в Україні. Повноваження міністерств та інших центральних органів виконавчої влади в Україні.

Основні терміни: орган державної влади, Верховна Рада України, Президент, Кабінет Міністрів, статус, парламент, парламентаризм, функції парламенту, компетенція парламенту, правовий статус народного депутата України, сесія Верховної Ради України, законотворчість, законодавча ініціатива, законодавчий процес, закони, постанови, заяви, звернення, декларації, глава держави, президент, монарх, колегіальна президентура, глава уряду, одноосібний / колегіальний узурпатор, ценз осілості, інаугурація, імпічмент, контрасигнатура, функції Президента України, компетенція Президента України, повноваження Президента України, промульгація, вето, прерогатива глави держави.

Питання для самоконтролю:

1. Що розуміється під поняттям «конституційні засади організації державної влади»?
2. Назвіть ці засади та поясніть їх зміст.
3. У чому полягає зміст спеціально-дозвільного принципу діяльності органів державної влади ?
4. Як співвідносяться «верховенство права» та «верховенство закону» як принципи діяльності органів державної влади ?
5. Як ви розумієте зміст принципу гуманізму ? Що він означає як принцип діяльності органів державної влади ?
6. Як Ви розумієте поняття «орган державної влади» ?
7. Які ознаки органу державної влади?
8. Як співвідносяться поняття «орган державної влади» та «орган публічної влади» ?
9. Чим, на вашу думку, орган державної влади відрізняється від органу місцевого самоврядування?

10. Як співвідносяться поняття «орган державної влади» та «державний орган»?
11. Як співвідносяться поняття «система державної влади» та «система публічної влади»?
12. Який механізм формування органів державної влади забезпечує реалізацію принципу народовладдя ?

Рекомендована література:

Базова:

[1], [7-8], [13-14], [18], [21], [25-30], [32], [34 - 42], [45-46], [49], [51], [53-56], [59].

Допоміжна:

1. *Авер'янов В.* Уряд у механізмі поділу влади: недосконалість вітчизняної конституційної моделі. *Право України.* 2005. № 4. С. 10–15.
2. *Гавриш С.* «Парламентаризм на чолі суспільного прогресу». *Віче.* 2001. № 7. С. 3.
3. *Георгіца А.* Законодавча влада: поняття, правова природа, місце і роль у системі органів публічної влади. *Право України.* 2009. № 11. С.100-117.
4. *Майданник О.* Конституційні принципи діяльності Верховної Ради України по здійсненню контрольної функції. *Підприємництво, господарство і право.* 2006. № 5. С. 98-101.
5. *Погорілко В.* Функції українського парламенту. Від номінального до реального. *Віче.* 2002. № 2 (119). С. 17-20.
6. *Серьогіна С.* Оптимізація статусу Президента як ключова ланка конституційної реформи в Україні. *Право України.* 2009. № 6. С.23-28.
7. *Сінельник Р.В.* Дискреційні повноваження Президента України в контексті проведення конституційної реформи. *Вісник Запорізького національного університету.* 2009. № 1. Серія: юридичні науки. С.62-68
8. *Шаповал В.* Парламентаризм в Україні: пошуки парадигми чи рух до нового. *Віче.* 1997. № 5. С. 16-17.
9. *Шаповал В.* Конституційний механізм державної влади в незалежній Україні: політико-правові проблеми організації виконавчої влади. *Право України.* 1997. № 1. С. 30.
10. *Фрицький Ю.* Парламент України – Верховна Рада та його роль у реалізації законодавчої влади. *Право України.* 2007. № 7. С. 3-7.

Інтернет ресурси:

1. *Бак В. І.* Взаємодія Президента України та Верховної Ради України: конституційно-правове визначення та шляхи вдосконалення. *Часопис*

- Київського університету права*. 2012. № 4. С. 107-110. URL: http://kul.kiev.ua/images/chasop/2012_4/zzzzz/107.pdf
2. *Гошовська В. А.* Парламентаризм в Україні. Державно-управлінські механізми реалізації функцій законодавчої влади : навч.-метод. матеріали / В. А. Гошовська, Л. А. Пашко, К. Ф. Задоя. К. : НАДУ, 2013. 48 с. URL: http://www.academy.gov.ua/NMKD/library_nadu/Navch_Posybniky/0aa3e0a4-e3d9-4c44-9f01-2042a8c809ae.pdf
 3. *Демків Р.Я.* Конституційне право України: курс лекцій. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 332 с. URL: http://moodle.nati.org.ua/pluginfile.php/15040/mod_resource/content/1/UL0000016.PDF
 4. *Малкіна Г.М.* Імпічмент президента: міф і реальність. URL: <http://vuzlib.com/content/view/1286/89/>
 5. *Словська І.Є.* Процедура імпічменту Президента за законодавством України *Наше право*. 2011. № 2 (ч.1). URL: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/soc_gum/nashp/2011_2_1/slavska.pdf
 6. *Шевчук А.З.* Підстави імпічменту: конституційно-правові норми та практика їх реалізації. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2012. Вип. 618. Правознавство. С.47-51. URL:<http://lawreview.chnu.edu.ua/visnuku/st/618/9.pdf>
 7. *Шаповал В.* Феномен державного органу (органу держави) або органу державної влади: теоретико-правовий і конституційний аспекти. URL: <http://www.lawyer.org.ua/?w=r&i=>.
 8. *Єловських У. О.* Конституційне право України : навч.-метод. посіб. для студ. ден. форми навч. усіх спец. ун-ту / У. О. Єловських ; Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. 183 с. URL: <http://dspace.ltsu.org/jspui/bitstream/123456789/1756/1/Elovskiyh.pdf>
 9. *Юридична енциклопедія: В 6-ти т./ Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.. К.: Укр. Енцикл., 2001.* URL: <http://leksika.com.ua/legal/>

ТЕМА 7. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ СУДОВОЇ ВЛАДИ ТА ПРОКУРАТУРИ В УКРАЇНІ

Питання для самостійного опрацювання:

1. Поняття, види та підстави конституційно-правової відповідальності.
2. Конституційно-правові санкції.
3. Поняття охорони та захисту Конституції України.
4. Форми захисту Конституції України.

Основні терміни: правосуддя, судді, судова система України, Конституційний Суд України.

Питання для самоконтролю:

1. Що означає поняття «правосуддя»?
2. Як ви розумієте основне завдання судів - судовий захист прав і законних інтересів людини?
3. В чому полягає зміст принцип доведеності вини. Яке його значення в контексті забезпечення прав і свобод людини?
4. В чому полягає принцип обов'язковості рішення суду ?
5. Що таке «судоустрій» та «судова система»?
6. Судами яких юрисдикцій здійснюється правосуддя в Україні ?
7. Які вищі спеціалізовані суди вам відомі ?
8. Хто такий «суддя»?
9. Який склад Вищої Ради Юстиції ?
10. Які функції покладено на Вищу Раду Юстиції ?
11. Наведіть норми Конституції, що регулюють правовий статус прокуратури?
12. Які конституційні принципи діяльності прокуратури?
13. В чому полягає спеціальний статус прокуратури ?
14. Чи можна віднести прокуратуру України до якоїсь з гілок влади ?
15. Дайте правову характеристику конституційно-правового статусу Генерального прокурора України.

Рекомендована література:

Базова:

[1], [5-6], [14], [20], [23], [25-30], [32], [34-40], [42], [47-49], [52], [57-59].

Допоміжна:

1. *Алеєва І. В.* Незалежність суддів – гарантія конституційного права на судовий захист. *Вісник господарського судочинства*. 2013. № 3. С. 37-39.
2. *Бабенко К.* Роль Конституційного суду України у забезпеченні верховенства Конституції України. *Вісник Конституційного суду України*. 2007. № 3. С. 54-61.
3. *Барчук В.* Роль і місце Конституційного Суду України в юридичному механізмі забезпечення прав людини *Підприємництво, господарство і право*. 2009. № 5. С. 3-6
4. *Бринцев В.* Політико-правовий аналіз ролі Конституційного Суду України у законодавчому процесі. *Вісник Конституційного суду України*. 2007. № 1. С. 23-30.
5. *Василюк С.* Конституційний механізм взаємодії законодавчої і судової влади в Україні. *Право України*. 2003. № 12. С. 3-6.
6. *Дашковська О.* Конституційна відповідальність: методологічні засади дослідження. *Вісник Академії правових наук України*. 2013. № 3. С. 101-107.

7. *Івановська А.М.* Питання політики і права діяльності Конституційного Суду України. *Університетські наукові записки.* 2011. № 4. С. 50-59.
8. *Івановська А.М.* Офіційне тлумачення Конституції і законів України як повноваження Конституційного Суду України. *Університетські наукові записки.* 2013. № 4. С. 19-35.

Інтернет ресурси:

1. *Верховна Рада* змінила Конституцію в частині правосуддя. *Українське право.* URL: <http://www.ukrainepravo.com/news/ukraine/verkhovna-rada-zmnila-konstituts-yu-v-chastin-pravosuddya/>
2. *Філатов О.* Про вищу раду правосуддя. *Асоціація правників України.* 2016. № 7-8 (126-127). липень-серпень. С. 3. URL: http://uba.ua/gazette_contents/160.pdf

ТЕМА 8. АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ УСТРІЙ УКРАЇНИ ТА МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ

Питання для самостійного опрацювання:

1. Принцип унітаризму та його закріплення в Конституції України. Ознаки унітарної держави.
2. Історія становлення територіального устрою України.
3. Порядок утворення адміністративно-територіальних одиниць та зміни їх статусу.
4. Правовий режим на тимчасово окупованій території України.
5. Теорії місцевого самоврядування.
6. Конституційна модель місцевого самоврядування в Україні.
7. Територіальна громада – основний елемент системи місцевого самоврядування. Органи місцевого самоврядування: поняття та види.
8. Характеристика внесених змін до Конституції України щодо децентралізації влади.
9. Мета та завдання реформи місцевого самоврядування в Україні.
10. Реалізація реформи місцевого самоврядування.
11. Особливості організації місцевого самоврядування на рівні області (району) та на рівні територіальних громад.

Основні терміни: унітаризм, адміністративно-територіальний устрій, місцеве самоврядування, органи місцевого самоврядування, територіальні громади, державні адміністрації, префекти, старости, місцеві, районні (в місті), районні та обласні ради, децентралізація.

Рекомендована література:

Базова:

[1], [10], [15], [17], [22], [25-30], [32], [34-35], [42], [45], [49], [54], [56].

Допоміжна:

1. *Баєва Л.* Статут територіальної громади як засіб реалізації конституційного права громадян на участь у місцевому самоврядуванні. *Підприємництво, господарство і право.* 2010. № 4. С.11-14.
2. *Баєва Л. В.* Поняття, ознаки, особливості рішень місцевих рад: загальнотеоретичний аналіз. *Держава та регіони.* Серія Право. 2013. № 2. С.173-177.
3. *Баймуратов М.* Компетенція місцевого самоврядування та органу місцевого самоврядування: онтологічні та аксіологічні підходи щодо виявлення та розуміння. *Держава і право.* 2008. Вип. 38. С.287-296.
4. *Біленчук П., Кравченко В., Підмогильний М.* Місцеве самоврядування в Україні. К.: Атікка, 2000. 304 с.
5. *Бойко В.* Деякі аспекти теорії та історії місцевого самоврядування //Організація роботи керівника територіальної громади: Навчально-метод. зб. /Укладач М.В. Бойко. Чернігів, 2006. С. 38-46.
6. *Борденюк В.* Правовий статус сільського, селищного, міського голови у контексті законодавчих ініціатив. *Право України.* 2011. № 3. С.193-201.
7. *Борденюк В.* Сільський, селищний, міський голова у механізмі здійснення місцевого самоврядування: конституційно-правові аспекти. Право користування відновлюваними джерелами енергії. *Право України.* 2011. № 2. С.208-216.
8. *Кресіна І.* Місцеве самоврядування в Україні у контексті конституційних і демократичних реформ. *Держава і право: Зб. наук. праць.* 2007. Вип. 35. С. 732-733.
9. *Журавський В.С., Серьогін В.О., Ярмиш О.Н.* Державне будівництво та місцеве самоврядування в Україні: Підручник для студ. вищ. навч. закл. К.: «Ін Юре», 2004. 672 с
10. *Місцеве самоврядування в Україні. Посібник-порадник для депутатів місцевих рад / Лукша О.В., Федів І. О.* Київ, 2010. 116 с.
11. *Муніципальне право України: Підручник / за ред. В.Ф. Погорілка, О. Ф. Фризького.* Юрінком Інтер, 2001. 352 с.

Інтернет ресурси:

1. *Державне будівництво і місцеве самоврядування в Україні : підручник / І. І. Бодрова, С. В. Болдирев, В. О. Величко та ін.; за ред. С. Г. Серьогіної.* 2-ге вид. переробл. та доповн. Х.: Право, 2011. 360 с. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI-2012/Dergbud_2011.pdf
2. *Москальчук К.М.* Основні принципи служби в органах місцевого самоврядування / К.М. Москальчук. URL: <http://apdr.in.ua/v45/48.pdf>

3. *Мустафасва У.* Професіоналізація служби в органах місцевого самоврядування: цілі, функції та методи. URL: <http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2009/2009-02%282%29/Mustafayeva.pdf>
4. *Погорілко В.Ф.* Муніципальне право України URL: http://libfree.com/173619666-pravomunitsipalne_pravo_ukrayini__pogorilko_vf.html
5. *Рясна А.І.* Проблеми правового регулювання діяльності органів місцевого самоврядування на сучасному етап. *Управління розвитком.* 2010. № 8(84) С.29-31 URL: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Uproz/2010_8/u1008rya.pdf

III. ОСНОВНА ЛІТЕРАТУРА

Нормативно-правові акти

1. *Конституція України*: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.
2. *Європейська конвенція* про громадянство: Міжнародний документ від 06.11.1997 № ETS N 166. Документ 994_004. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.
3. *Виборчий кодекс* України: Закон України від 19.12.2019 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#n4128>
4. *Про біженців* та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: Закон від 08.07.2011 № 3671-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.
5. *Про внесення змін до Конституції України* (щодо правосуддя): Закон України від 02.06.2016 № 1401-VIII. Документ 1401-19. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1401-19>.
6. *Про внесення змін до деяких законодавчих актів України* щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури: Закон України від 19.09.2019 № 113-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/113-20>
7. *Про внесення змін до статті 80 Конституції України* (щодо недоторканності народних депутатів України): Закон України від 03.09. 2019. № 27-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/27-20>
8. *Про вибори* народних депутатів: Закон України від 17.11.2011 № 4061-VI. (Закон втратив чинність, крім положень щодо організації та проведення проміжних виборів і заміщення народних депутатів України, обраних у загальнодержавному виборчому окрузі, повноваження яких достроково припинені, що діють до наступних чергових або позачергових виборів народних депутатів України, на підставі Кодексу № 396-IX від 19.12.2019) URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4061-17>
9. *Про громадянство*: Закон України від 18.01. 2001 № 2235-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14>
10. *Про державну службу*: Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII. Документ 889-19. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/889-19>
11. *Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України*: Закон України від 15.04.2014 № 1207-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1207-18/page>
12. *Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб*: Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.
13. *Про Кабінет Міністрів України*: Закон України від 27.02.2014 р. Документ 794-18 URL: <http://zakon4.rada.gov.ua>
14. *Про Конституційний Суд України*: Закон України від 16.10.1996 № 422/96-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/422/96-%D0%B2%D1%80>.
15. *Про місцеве самоврядування в Україні*: Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР Документ 280/97-вр, URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/>

16. *Про місцеві вибори*: Закон України від 14.07.2015 № 595-VIII. (Закон втратив чинність, крім положень щодо організації та проведення повторних, проміжних, додаткових виборів і заміщення депутатів, обраних у багатомандатному виборчому окрузі, повноваження яких достроково припинені, що діють до наступних чергових або позачергових виборів депутатів місцевих рад, на підставі Кодексу № 396-IX від 19.12.2019) URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/595-19>
17. *Про місцеві державні адміністрації*: Закон України від 09.04.1999 № 586-XIV. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/586-14>
18. *Про особливу процедуру усунення Президента України з поста (імпичмент)*: Закон України від 10.09.2019 № 39-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/39-20>
19. *Про правовий режим надзвичайного стану*: Закон України від 16.03.2000 № 1550-III. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.
20. *Про прокуратуру* України: Закон України 14.10.2014. № 1697-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>
21. *Про Регламент* Верховної Ради України: Закон України від 10.02.2010 № 1861-VI. Документ 1861-17, в редакції від 30.01.2016. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.
22. *Про статус* депутатів місцевих рад: Закон України від 11.07.2002 № 93-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/93-15>
23. *Про судоустрій* і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. Документ 1402-19. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.

Підручники

24. *Aspen Treatise Series Constitutional Law: Principles and Policies*. Wolters Kluwer Law & Business, 2015. P 1440
25. *Задорожня Г.В., Задорожний Ю.А., Сопілко І.М.* Конституційне право України: підручник. К.: Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2010. 448 с. URL: <http://www.lib.nau.edu.ua/BooksForNAU/2010/Zadorojnaya.Pdf>
26. *Погорілко В. Ф., Конституційне право України: підручник / В. Ф. Погорілко, В. Федоренко.* Вид. 3-тє, перероб. і доопр. К.: КНТ, 2011, 527 с.
27. *Погорілко В.Ф., Федоренко В.Л.* Конституційне право України: підручник / за заг. ред. В.Л. Федоренка. 2-ге вид., переробл. і доопр.. К.: Алетра; КНТ; Центр учб. л-ри, 2010. 432 с.
28. *Совгиря О.В., Шукліна Н.Г.* Конституційне право України. Повний курс: навч. посібник. К.: Юрінком Інтер, 2018. 556 с.
29. *Чушенко В.І., Заяць І.Я., Конституційне право України: підручник.* К.: Вид-во Дім «Ін Юре», 2007. 488 с.
30. *Шляхтун П.П.* Конституційне право України: підручник. К.: «Освіта України», 2010. 592 с.

31. *Chemerinsky Erwin Constitutional Law: Principles And Policies (Introduction to Law Series)*. 3 edition. Aspen Publishers. 2006, P. 1368.

Навчальні посібники, інші дидактичні та методичні матеріали

32. *Годованець В. Ф.* Конституційне право України: навч. посібник. К.: МАУП, 2005, 360 с.
33. *Encyclopaedia Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/topic/constitutionalism>
34. *Конституційне право України*: навч. посіб. для підгот. до іспитів / упоряд.: І. В. Тетарчук, Т. Є. Дяків. К.: ЦУЛ, 2016. 217 с
35. *Конституційне право України*: хрестоматія: навч. посіб. для студ. вищ.навч.закл. / Упоряд.В.С.Журавський, Ю.М.Тодика, К.: Ін Юре, 2004. 884 с.
36. *Конституційне право України*: опорний навчально-методичний інтерактивний комплекс / За заг. ред. Т.В. Кухтик, Краматорськ: ДІТМ МНТУ ім.Ю. Бугая, 2009, 251 с.
37. *Кравченко В.В.* Конституційне право України: навч. посібник. Вид. 3-тє, виправл. та доповн., К.: Атіка, 2004. 512 с.
38. *Кравченко В.В.* Конституційне право України: навч. посібник. вид. 4-тє, виправл. та доповн. К.: Атіка, 2006. 568 с.
39. *Орленко В.І.* Орленко В.В. Конституційне право України: посібник для підготовки до іспитів. 4-е вид., стереотип., К.: ПАЛИВОДА А.В., 2010. 152 с.
40. *Совгіря О.В., Шукліна Н.Г.* Конституційне право України: навч. посібник. К.: Юрінком Інтер, 2008. 632 с.
41. *Шапвал В.М.* Сучасний конституціоналізм: монографія. К.: Юрінком Інтер, 2005, 560 с.

Інформаційні ресурси

42. *Система дистанційного навчання ЧНТУ*. Курс: Конституційне право України. URL: <https://eln.stu.cn.ua>
43. *Бібліотека Конгресу США* URL:<http://www.loc.gov/index.html>
44. *Бібліотека та архіви Канади* URL:<http://www.collectionscanada.ca/>
45. *Бюлетень «Офіційний вісник України»*. URL: <http://ovu.com.ua/>
46. *Верховна Рада України*. Офіційний веб-сайт. URL: <http://iportal.rada.gov.ua>
47. *Верховний Суд України*. Офіційний веб-сайт. URL: <http://www.scourt.gov.ua>
48. *Вища рада юстиції України*. Офіційний веб-сайт. URL: <http://www.vru.gov.ua>
49. *Законодавство України*. Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/504/96-вр>
50. *Конституційна Асамблея*: електронна бібліотека. URL: <http://nbuv.gov.ua>

51. *Кабінет Міністрів* України. Офіційний веб-сайт. URL: <http://www.kmu.gov.ua/control>
52. *Конституційний суд* України. Офіційний веб-сайт. URL: <http://www.ccu.gov.ua/>
53. *Національна академія державного управління при Президентові України*. URL: <http://www.academy.gov.ua>
54. *Національна юридична бібліотека*. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua>
55. *Президент України*. Офіційне інтернет-представництво <http://www.president.gov.ua/>
56. *Право України*. URL: // <http://pravoua.com.ua>
57. *Судова влада в Україні*. Офіційний веб-портал. – Режим доступу: <http://court.gov.ua/>
58. *Уповноважений Верховної Ради України*. Офіційний веб-сайт. URL: <http://www.ombudsman.kiev.ua>
59. *Урядовий портал*. URL: <http://www.kmu.gov.ua/control/>